

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ФОРМИ УЧАСТІ НАРОДУ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

УДК 347.97

А. О. АЛЕКСЕЄВА

*аспірант,
Академія адвокатури України
(Науковий керівник кандидат
юридичних наук К. В. Легких)*

Стаття присвячена аналізу суті і форм участі народу у здійсненні правосуддя. Зокрема, порівнянню англо-американської та континентальної моделей побудови суду.

Ключові слова: народні засідателі, правосуддя, принципи судочинства, присяжні, судоустрій.

THE CONCEPT, NATURE AND FORMS OF PARTICIPATION
OF THE PEOPLE IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE

Aliexsieieva A.

Received: 06 Oct 2014.

Відповідно до Конституції України, єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ може реалізовувати владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [1, ст. 5]. Наприклад, ст. 124 Конституції наголошує, що «народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних».

Першочергово необхідно визначити, що законодавець розуміє в даному випадку під поняттям «народ». Та яка саме частина суспільства має можливість брати участь у здійсненні судочинства у конкретній державі на прикладі України. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що «народним засідателем, присяжним є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (судьями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя». Цей же Закон вказує і на критерії відбору представників народу: народним засідателем, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду [4, ст.ст. 57, 59].

Таким чином, можна припустити, що визначення «народ» як складова інституту участі народу у реалізації судової влади, охоплює частину суспільства, яка є достатньо зрілою та має можливість усвідомити значення свого громадянського обов'язку, який покладає на неї держава, а також накопичила достатній життєвий досвід для участі у здійсненні правосуддя.

Участь громадян у здійсненні правосуддя, як однієї з найважливіших сфер діяльності судової гілки влади, реалізується на практиці в різних формах. До першої групи, на нашу думку, слід віднести безпосередню участь громадян (представників народу) у діяльності щодо здійснення правосуддя, а до другої групи – опосередковані форми участі громадян.

Перша форма характеризується особистою присутністю представників народу в судових засіданнях як присяжних чи засідателів. Найпоширенішими видами залучення громадян до відправлення правосуддя особисто на території Європи та Америки є суд присяжних і суд народних засідателів (шеффенів, асизів).

Відповідно до особливостей побудови колегій в суді, а також процедури прийняття рішення, можна виділити дві основні моделі суду присяжних у його широкому розумінні: англо-американську та континентальну.

Особливістю англо-американської моделі суду (суду присяжних) є наявність двох різних колегій: професійного судді і колегії представників народу (присяжних). До завдання присяжних відноситься винесення об'єктивного і справедливого рішення про винуватість підсудного. Найяскравішим прикладом такої форми є суд присяжних в США.

Суть континентальної моделі суду присяжних в спільності колегії суддів і присяжних, які носять назву народних засідателів, шеффенів чи асизів. Засідателі такої моделі, на відміну від колег з США, вирішуючи питання права і факту, мають права схожі з правами професійних суддів, беруть активну участь у дослідженні доказів. Вони беруть участь у здійсненні правосуддя від початку і до винесення рішення, складаючи вирок у нарадчій кімнаті разом з суддями (ФРН, Франція).

Зважаючи на спільну історію зародження та схожість методів застосування, нерідко обидві форми особистої участі народу у здійсненні судочинства об'єднують в єдине поняття «суд присяжних» з поправкою на те, що деякі присяжні беруть участь у судовому процесі як народні засідателі (шеффени). Таким чином, можна виділити два підходи до поняття «суд присяжних»:

1) суд присяжних у вузькому розумінні (власне суд присяжних за англо-американською моделлю);

2) суд присяжних у широкому розумінні, тобто всі форми безпосередньої участі народу у судовому процесі [2, 23–47].

Другою, тобто опосередкованою формою реалізації судової влади народом, є обрання ним суддів.

На даний час, така форма народовладдя застосовується лише у деяких країнах. Так, у Сполучених Штатах Америки у 23 з 50 штатів судді першої та інших інстанцій обираються народом, причому на строки від 6 до 10 років. Громадяни обирають суддів у таких штатах, як: Нью-Йорк, Вашингтон, Іллінойс, Пенсільванія, Джорджія, Техас тощо. У восьми штатах

судді обираються через посередництво політичних партій, а у п'ятнадцяти – без участі політичних партій.

Як зазначають вітчизняні науковці, запровадження обрання суддів в США було результатом всебічного обговорення даного питання конституційними асамблеями 23 американських штатів в середині ХХ століття. Однією з цілей такої реформи було підняття довіри людей до суду [11].

У Швейцарії, в деяких кантонах, судді обираються народом. Також в Японії судді Верховного суду проходять процедуру обрання народом, щоб залишитися на посаді, відпрацювавши певний термін.

Зарубіжний досвід пропонує і вирішення основних проблем, неминучих при переході до обрання суддів народом. Наприклад, в США наявність вищої юридичної освіти не є обов'язковою, проте досконально перевіряються моральні якості кожного з кандидатів на посаду судді [11].

Як вже наголошувалось, Конституцією України передбачено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних, що є проявом реалізації влади народу [7, ст. 124]. Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено, що на час вирішення справи у суді, народні засідателі, присяжні виконують покладені на професійного суддю обов'язки та користуються повноваженнями судді. На підставі цього факту, можемо стверджувати, що основою для формування спільної колегії професійних суддів і представників народу в кримінальному судочинстві України стала континентальна модель побудови суду. До кандидатів застосовуються однакові

вимоги, передбачені ст. 59 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Основними з них є:

- 1) громадянство України;
- 2) проживання на території України та знання української мови;
- 3) віковий ценз (від 30 до 65 років);
- 4) повна дієздатність;
- 5) несумісність посад (не включаються до списків народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси) [4, ст.ст. 57, 59].

Проте законом визначена окрема процедура формування списків для присяжних та народних засідателів. Списки формуються з громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам, сформульованим даним Законом і дали згоду бути народними засідателями, присяжними. Список народних засідателів затверджується рішенням відповідної місцевої ради на чотири роки і переглядається у разі необхідності, але не рідше ніж раз на два роки. Список присяжних затверджується один раз на два роки і переглядається в разі необхідності за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України [4, ст.ст. 57, 58-1].

На даний час в процесуальному законодавстві, а саме в КПК України детально описується лише процес здійснення правосуддя присяжними. Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції [8, ст. 383].

Згідно зі ст. 386 КПК, присяжний, керуючись правом брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні, робити нотатки під час судового засідання, з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються, просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа, наділяється законодавцем обов'язком вирішувати справу нарівні з професійним суддею. Також присяжний не має права збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням і спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього [8, ст. 386].

Таким чином, має місце змішування двох моделей побудови суду. Як вже зазначалося, присяжні континентальної моделі суду не утворюють окремої колегії. Під час голосування, кожен з представників народу має один голос нарівні з професійним суддею, вирок ухвалюється простою більшістю голосів. Згідно з процесуальним законодавством України, усі питання, пов'язані зі справою, вирішуються простою більшістю голосів. Проте, на відміну від класичної континентальної моделі, українські присяжні засідателі значно обмежені в своїх процесуальних правах. Їм не надається можливість брати активну участь у дослідженні доказів та матеріалів справи, вони обмежені лише спостереженням за судовим процесом, аргументами і

висновками сторін, що є ознакою «суддів факту» англо-американської моделі суду.

Враховуючи неможливість активної участі у судовому процесі нарівні з суддями, можна припустити, що присяжні потрапляють у пряму залежність від думки професійного представника суду, значно більшу, ніж якщо б вони мали можливість сформувати власну думку шляхом активного дослідження матеріалів справи.

Зважаючи на історичний досвід України, найбільш вдалою і близькою для нашого народу є континентальна модель побудови суду, поєднана з процесом обрання суддів народом. Згідно з Конституцією УРСР 1937 року, розгляд справ у всіх судах здійснюється з участю народних засідателів, крім випадків, спеціально передбачених законом. Судді обиралися громадянами району на основі загального, прямого і рівного виборчого права при таємному голосуванні (народні суди), або обласними Радами депутатів трудящих чи Радами депутатів трудящих адміністративного округу (обласні суди, суди адміністративних округів) [5, ст.ст. 103, 107, 108].

Після судової реформи Конституцією УРСР 1978 року всі суди Української РСР почали створюватися на засадах виборчості суддів і народних засідателів. Наприклад, народні судді районних (міських) народних судів обиралися громадянами району (міста) на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні, вищі суди обиралися відповідними Радами народних депутатів.

Народні засідателі районних (міських) народних судів обиралися на зборах громадян за місцем їх роботи або проживання відкритим голосуванням і користувалися всіма правами судді [6, ст. 150].

Даний досвід можна вважати цікавим для подальшого вивчення і, можливо, використання в процесі нинішньої судової реформи. Оскільки не можна не погодитись, що заохочення народу брати участь у суспільно-політичних процесах держави лише сприятиме закріпленню принципу народовладдя та зможе вивести Україну на новий демократичний рівень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Белкин А. Р.* Суд присяжных: сомнительные плюсы и несомненные минусы / А. Р. Белкин // Стратегии уголовного судопроизводства : сб. материалов научной конференции к 160-летию дня рождения И. Я. Фойницкого. – М. : РАП, 2008. – С. 31–37.
2. *Войнарович А. Б.* Участь народу у здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Б. Войнарович. – Львів, 2011. – 203 с.
3. *Гринишин А. Б.* Вітчизняний досвід участі присяжних засідателів у здійсненні правосуддя в кримінальних справах / А. Б. Гринишин // Держава і право (Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України) : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 48. – С. 512–518.
4. *Закон України «Про судоустрій і статус суддів»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
5. *Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/001_001
6. *Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-09>
7. *Конституція України 1996 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
8. *Кримінальний процесуальний кодекс України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
9. *Мухамеджанов Э.* Как работает суд присяжных в США [Електронний ресурс] / Э. Мухамеджанов. – Режим доступу : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1236057>
10. *Радутная Н. В.* Суд присяжных (исторические, социальные и правовые аспекты) / Н. В. Радутная. – М., 1991. – 79 с.
11. *Кивалов С.* Судьи должны избираться народом [Електронний ресурс] / С. Кивалов. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=260066>

THE CONCEPT, NATURE AND FORMS OF PARTICIPATION OF THE PEOPLE IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE

Aliksieieva A.

Abstract: The author of this article aims to examine, the problem of people's participation in the administration of justice. This topic will be of interest mainly to specialists involved in the implementation of the judiciary, but the theme of the article is important enough for a wide range of readers interested in the problems of participation of people in social and political life of the state. In present time, the process of reformation of the judicial system of Ukraine ran into a problem of inconsistency of constitutionally guaranteed right of the people to participate in the administration of justice with the procedural laws. The problem of limiting access of the people to exercise their rights in the judiciary is becoming increasingly important.

First of all, the article reveals the essence of direct participation of citizens (people's representatives) in the implementation of justice, characterized by the personal presence of the representatives of the people in the trials as jurors.

Given the significance of the use of judicial practice in Europe and America, the article is focused on the organization of the boards in court, as well as decision-making procedures, which are concentrated in two main models of the jury: the Anglo-American and Continental.

Second form of implementation of judicial power by the people (indirect), which is being considered in the article is election of the judges. Judicial systems of the United States, Switzerland and Japan are used as examples in the text.

Given the current legislation, the author concludes that the model for organization of courts in Ukraine is a mixed one, because it has the characteristics of the Anglo-American and Continental models. Also, according to procedural law, the people of Ukraine have the right to participate in the administration of justice only as jurors, this situation raises doubts on the effectiveness of involving representatives of the people.

Given the historical experience of Ukrainian judicial system, the continental model of the court organization, combined with the process of the election of judges by the people, is considered the most successful model for Ukraine.

Keywords: people's assessors, justice, principles of justice, the jury, Judiciary.

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ФОРМЫ УЧАСТИЯ НАРОДА В ОТПРАВЛЕНИИ ПРАВОСУДИЯ

Алексеева А.

Резюме: Стаття посвящена аналізу суті і форм участя народа в осуществлении правосудия. В частности, сравнению англо-американской и континентальной моделей построения суда.

Ключевые слова: народные заседатели, правосудие, принципы судопроизводства, присяжные, судоустройство.